

Бойко С. П.

викладач кафедри дошкільної освіти, аспірантка
кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Рецензент доц. М.С. Омельченко

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СИСТЕМНА ІННОВАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація: у статті розкрито сутність понять: «інклюзія», «інклюзивна освіта», «соціальна інклюзія», «інклюзивне виховання». Обґрунтовано підходи до впровадження інклюзивної освіти як системної інновації соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, а саме: сегрегація, інтеграція та включення.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне виховання, підходи до інклюзивної освіти, діти з особливими освітніми потребами.

Аннотація: в статті раскрывается сущность понятий: «инклюзия», «инклюзивное образование», «социальная инклюзия», «инклюзивное воспитание». Обоснованы подходы к внедрению инклюзивного образования как системной инновации социальной адаптации детей с особенными образовательными потребностями, а именно: сегрегация, интеграция и включение.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, инклюзивное воспитание, подходы к инклюзивному образованию, дети с особенными образовательными потребностями.

Актуальність дослідження обумовлена освітньою політикою у створення інклюзивного освітнього простору. Відповідно до концепції інклюзивної освіти будь-яка людина може бути включена до суспільних відносин. Основу інклюзії складає саме ідея суспільства, до якого належать усі його члени: різного віросповідання, раси, культури, біженці, особи з обмеженими фізичними можливостями чи соціальними потребами.

Державним апаратом прийнято цілу низку законодавчих актів, що захищають права людей з обмеженою дієздатністю. Зазначимо, що значна кількість з них обґрунтовують та підтримують упровадження інклюзивної освіти. Розвиток будь-якої науки, у тому числі й спеціальної освіти, зумовлений вимогами сьогодення і тому відзначається появою нових, невідомих раніше, понять та категорій, що становлять систему наукових знань. Серед таких соціально-педагогічних понять має місце і термін «інклюзивна освіта».

Протягом останніх років науковці, зокрема В. Бондар, В. Бойко, Т. Євтухова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та інші, досліджують проблеми залучення дітей з особливими потребами до освітнього простору, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Значний вплив на розвиток системи інклюзивної освіти, розробку методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів

Л. Виготського, О. Венгер, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, Б. Корсунської. С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка. В них обґрунтовано принципові положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціально-комунікативної активності. Проте, питанням запровадження інклюзивної освіти для соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами приділено недостатньо уваги у сучасній психолого-педагогічній літературі.

Тому, *мета нашої статті* - обґрунтувати сутність поняття «інклюзивна освіта» у науковій літературі, вивчити підходи до розвитку інклюзивної освіти як системної інновації соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Ідея розширення освітнього простору, включення в нього всіх дітей незалежно від розвитку здібностей, від їх культурного і соціального становища, впевнено входить до людської свідомості. Відомо, що перші спеціалізовані школи для дітей з проблемами зору і слуху були відкриті ще в XVIII ст. Учені та фахівці, що займаються вивченням проблем навчання дітей з особливими освітніми потребами, історію сучасного періоду розвитку інклюзивної освіти умовно ділять на наступні етапи:

- початок XX століття – середина 60-х років - «медична модель» - сегрегація;
- середина 1960-х – середина 1980-х років - «модель нормалізації» - інтеграція;
- середина 1980-х років – теперішній час - «модель включення» - включення [1, с. 52].

Реальні зміни в ідеології та практиці стали відбуватися в зв'язку з ліквідацією закритих інтернатів і психіатричних лікарень, в яких містилися люди з відхиленнями у розвитку. Цей гуманістичний за своєю суттю процес почався в середині 60-х років XX століття. Ізольованість мешканців цих установ від світу, відсутність умов, що стимулюють розвиток, відсутність любові та просто жорстоке поводження були наслідками грубого порушення прав людини. Стало очевидно, що в умовах закритої установи здатності людини атрофуються, коло спілкування звужується, самооцінка падає, закривається дорога до повноцінного життя.

Саме тоді з'явилися сумніви щодо правомірності сегрегації - «медичної моделі», яка проіснувала до 1965 року. Ця модель передбачає, що людина з особливостями розвитку - хвора, для неї необхідним є довготривалий догляд і лікування, які найкраще здійснювати в спеціальній установі. У той же час з'являються заклики реформувати всю систему, зробити її більш гуманною. В результаті установ типу будинків немовляти та інтернатів, у яких виховувалися діти, залишені батьками відразу після появи на світ, на Заході практично не

залишилося. Наприклад, в Англії більше 90% сімей, в яких народжуються діти з відхиленнями у розвитку, виховують дітей вдома, інших немовлят або всиновлюють, або віддають у сім'ї, де їх виховують.

У 1970-х роках в Скандинавії з'явилося поняття «нормалізація» як альтернатива «медичної моделі». Концепція нормалізації включала в себе нове, що відкривало широкі перспективи уявлення про дитину з особливостями розвитку і наголошувала на вихованні його на основі культурних норм, що прийняті в тому суспільстві, в якому він живе. З цим періодом пов'язаний процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у середовище звичайних однолітків.

В основі «моделі включення» лежить таке твердження: людина не повинна бути «готовою» (тобто її треба готувати), для того щоб приймати участь у житті сім'ї, вчитися в школі, працювати. Упровадження цієї моделі передбачає: розвиток здібностей дитини; визнання того, що нормальний розвиток не є «нормою»; компенсація особливих потреб; створення системи підтримки; функціональний підхід до лікування і навчання; участь батьків у лікуванні та навчанні їхніх дітей [1, с. 53].

Перш ніж обґрунтувати термін «інклюзивна освіта», слід визначити поняття «інклюзія», «інклюзивне суспільство» та «інклюзивне виховання», оскільки вони змістовно доповнюють поняття «інклюзивна освіта».

Термін «інклюзія» (англ. — *inclusion*) означає включення або приєднання. Він запозичений з англійської мови, але не має точного перекладу. Однокореневі англійські слова перекладаються як *include* — включати, залучати; *including* — включаючи; *inclusive* — включно, містить [1].

У педагогіці цей термін з'явився не так давно, вітчизняні науковці тлумачать його по-різному. Так, Л. Міщик вважає, що інклюзія - це процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах [4]. А. Колупаєва трактує його як «об'єднану освітню систему із надання належної освіти всім учням; повне залучення дітей з відмінними здібностями в різні аспекти шкільної освіти, які є доступними для інших дітей» [5, с. 306]. Проте слід зауважити, що в даному визначенні врахований тільки освітній аспект. Як зазначає Національна асамблея інвалідів України, інклюзія - політика і процес, які забезпечують повну участь усім членам суспільства в усіх сферах життєдіяльності [2, с. 78]. У зв'язку з цим вважаємо, що інклюзія - це комплексне поняття, яке включає в себе суспільний та освітній компоненти.

Суспільна (соціальна) інклюзія з'явилася в результаті переходу соціуму до нової концепції соціальної політики, підґрунтям якої виступає соціальна модель інвалідності. Наслідками такої розбудови є соціальна рівність, що дає можливість всім людям, без винятку, брати рівноправну участь у суспільному житті, відчувати свою значущість. Термін «соціальна інклюзія» був введений в загальний ужиток

наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Соціальна інклюзія - це «процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального виключення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя та добробуту відповідно до стандартів якості життя. Дії держав відповідно до принципів соціальної інклюзії мають забезпечувати людям ширші можливості для участі у підготовці та прийнятті рішень, що їх стосуються, та реалізації їх основних прав» [2, с. 75].

У Концепції розвитку інклюзивного навчання (Наказ МОН № 912 від 01.10.10 р.) наголошується, що інклюзивна освіта в Україні має запроваджуватися, починаючи з дошкільних навчальних закладів, де відбувається головним чином виховна діяльність щодо підростаючого покоління [6]. В Україні практика інклюзивного виховання з'явилася дещо раніше, ніж інклюзивного навчання. Дитина, яка має обмежені здібності, сьогодні може відвідувати звичайний дитячий садок, хоча ми не можемо стверджувати про загальне подолання бар'єрів та інших перешкод, але по закінченні цього закладу не завжди для випускника з інвалідністю знаходиться місце в загальноосвітній школі. Тому політика щодо впровадження інклюзивного навчання має стартувати з дошкільної освіти і охоплювати комплекс заходів, не акцентуючи увагу на будь-якій одній ланці, дошкільній або шкільній. Крім того, роботу з організації інклюзивного навчання слід реалізовувати не з початку навчального року, а раніше, до цього - з дитячого садка.

Таким чином, слід визначити, що *інклюзивне виховання* - це цілеспрямований розвиток кожної зростаючої особистості, незалежно від рівня психофізичного розвитку, як неповторної людської індивідуальності в умовах інклюзивного суспільства. Як вважає Л. Міщик [4], інклюзивне навчання - це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу.

В основі інклюзії лежить нова філософія та методологія освіти, що має враховувати потреби кожної дитини, у тому числі й обдарованої, і тих, котрі мають особливі освітні потреби [3]. Тому умови для освітнього процесу в звичайній масовій школі мають бути такими, щоб задовольнити індивідуальні потреби кожного учня даного освітнього закладу. Сучасне суспільство визнає, що саме інклюзія є більш гуманною та ефективною освітньою системою, яка здатна задовольнити потреби всіх категорій дітей, незалежно від рівня психофізичного розвитку, та сприяє створенню інклюзивного суспільства, яке б повною мірою сприймало інвалідів, визнавало їхні права на освіту, особистісний розвиток, професійну діяльність, участь у суспільному житті тощо.

Головні засади інклюзивної освіти чітко визначені в Саламанській декларації (1994 р.). У документі зазначено, що всі діти, незалежно від наявних відмінностей між ними, мають право отримувати знання разом з іншими. Інклюзивні заклади освіти повинні використовувати різноманітні методи навчання та виховання, розробляти індивідуальні плани навчання з урахуванням будь-яких потреб своїх вихованців.

Отже, сенс сучасного поняття «інклюзивна освіта», як відомо, полягає в ідеї спільного навчання здорових дітей та дітей, з особливими освітніми потребами. Для її реалізація необхідна толерантність особливого роду, яка може бути досягнута лише при планомірній системі морального виховання підростаючого покоління. Така система може бути реалізована професіоналом, сучасним учителем, який володіє не тільки медичним та педагогічним інструментарієм, але ще й володіє широким спектром власне гуманітарної освіченості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Література

1. Инклюзивное образование: перспективы развития в России: материалы к конф., 23-24 июня 2004 г. - Москва., 2004 - 108 с.

2. Інвалідність та суспільство : навч. посіб. / Л. Байда, О. Красюкова-Енс, В. Азін та ін. ; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. Київ : Київський університет, 2011. 188 с.

3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод, посіб. / кол. авторів: А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін. ; за заг. ред. Л.І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.

4. Міщик Л. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf (дата звернення 27.10.2019).

5. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод, посіб. / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко, І.О. Білозерська та ін. ; за заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ : А.С.К., 2012.308 с.

6. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання Наказ МОН № 912 від 01.10.10 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/ (дата звернення 27.10.2019).